

Adel tijdens Opstand en Republiek Oude en nieuwe perspectieven *

Conrad Gietman

In zijn postuum verschenen memoires vertelt de in 1814 overleden Zuid-Nederlandse libertijn Charles Joseph prins de Ligne schaamteloos over zijn avonturen aan bijna alle grote vorstenhoven van zijn tijd. Tussen talloze roddels en anekdotes over de Europese *beau monde* staat ook een onaangename Hollandse ervaring van de prins, een hoog opgelopen ruzie in republikeins Amsterdam met een Pools edelman en diens gevolg nadat hun koetsen bijna tegen elkaar waren gebotst. Dit ‘verkeersincident’ liep helemaal uit de hand. De Ligne kreeg klappen en werd vervolgens door gerechtsdienaren in de boeien geslagen. Luid protesterend gaf hij te kennen dat hij familie van de prins van Oranje was, maar kennelijk werkte deze mededeling als aanmoediging voor de dienders om nóg harder op hem in te slaan, en uiteindelijk belandde hij in een kerker. Hoewel hij later van justitie het gelijk aan zijn zijde zou krijgen, besloot hij, geschokt over zijn behandeling, nooit meer terug te keren naar ‘dat vervloekte land van kikkers, kaffers en canaille’.¹

Deze laatste typering, een variant op een uitspraak van Voltaire, lijkt wel een voorafschaduw van het beeld dat de geschiedschrijving over de Republiek der Verenigde Nederlanden tot ver in de twintigste eeuw zou beheersen – al zou die, anders dan de libertijnse aristocraat, niet naar negatieve termen grijpen om het vermeende burgerlijke karakter van de Republiek aan te duiden. Integendeel zelfs: deze ‘burgerlijkheid’ werd juist gewaardeerd, als een ‘wezenskenmerk’ van het Hollandse verleden en de nationale

* Tekst van een voordracht gehouden voor het symposium ‘State of the Art van de Nederlandse adelsgeschiedenis’, gehouden in het Duitse Huis te Utrecht op 12 november 2011. Mijn dank gaat uit naar de referenten, die enkele belangrijke suggesties tot verbetering inbrachten, en naar Sophie Reinders (Radboud Universiteit), die het manuscript eveneens van commentaar voorzag.

¹ Ch.J. de Ligne, *De charmeur van Europa. Memoires*, bew. en vert. M. Arijs (Antwerpen-Amsterdam, 2006) 41-43.

identiteit.² De adel had in dit geschiedbeeld slechts in heel beperkte mate een eigen, zelfstandige plaats. Het ontbrak deze stand, aldus literator en rijksarchivaris R.C. Bakhuizen van den Brink in een klassiek opstel uit 1846, niet alleen aan de deugd van zelfopoffering en belangeloosheid en aan de zedelijke ontwikkeling die nodig was om zich te handhaven in een nieuwe wereld, maar ook aan wat Bakhuizen ‘het gemeene en gemeenste middel’ noemde om alle dingen in het leven te laten slagen: ‘geld! en nogmaals geld!’³ De adel karakteriseerde hij als uitgeput, machteloos, in zichzelf verdorven, gedoemd om ten onder te gaan tijdens de Opstand en zo plaats te maken voor zijn tegenhanger, de burgerij.⁴ Bakhuizens beeld was zeer invloedrijk, we zien er bijvoorbeeld sporen van terug in *Het land van Rembrand*, een kritische lofredde op de Gouden Eeuw uit 1882-1883 van de schrijver en literatuurcriticus Conrad Busken Huet.⁵ Net als Bakhuizen meende Huet dat de rol van de adel uitgespeeld raakte door de verbeurdverklaringen onder Alva en door zijn onwil om af te dalen tot het koopmansbedrijf.⁶ Het waren, aldus Huet, een alles doordringend calvinisme en een bijna gewetenloos handeldrijven door Hollandse kooplieden, die de Republiek werkelijk groot maakten.⁷

In deze bijdrage wil ik allereerst in kort bestek een overzicht geven van de oudere geschiedschrijving over de adel in de Noordelijke Nederlanden ten tijde van de Opstand en de Republiek, grofweg dus de periode van het midden van de zestiende eeuw tot aan het einde van het ancien régime. Vervolgens komt de ‘herontdekking’ van de adel door de geschiedschrijving in de jaren 1980 aan de orde. Ten slotte probeer ik een aantal nieuwe onderzoeksperspectieven in de jongste historiografie te onderscheiden. De meeste aandacht in het betoog gaat uit naar de (riddermatige) adel in de verschillende gewesten, de families dus met stem in de staat; goeddeels buiten beschouwing blijven de Oranjes, hun hofcultuur en hun politieke en militaire rol in de Republiek.⁸

Nationalisme, moralisme, finalisme

Tot ver in de twintigste eeuw zouden nationale gevoelens, een neiging tot moraliseren en een finalistisch denkkader een zwaar stempel drukken op het beeld van de adel tijdens het ancien régime. Zo werd de politieke stellingname van edelen tijdens de Opstand vrijwel uitsluitend gezien vanuit het kader van de negentiende-eeuwse Noord-

² M. Prak, ‘The Dutch Republic as a bourgeois society’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXXV, 2-3 (2010) 107-109; R. Aerts, ‘De burgerlijkheid van de Gouden Eeuw. Geschiedenis van een constructie’, in: H. Hendrix en M. Meijer Drees, ed., *Beschaafde burgers. Burgerlijkheid in de vroegmoderne tijd* (Amsterdam, 2001) 5-22.

³ R.C. Bakhuizen van den Brink, ‘De adel’, in: idem, *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren* (5 dln.; ’s-Gravenhage, 1863-1913), I, 84. Voor Bakhuizens beeld van de Opstand, zie R. Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam, 1997) 118-120.

⁴ Bakhuizen, ‘De adel’, 49, 77.

⁵ O. Praamstra, *Busken Huet. Een biografie* (Amsterdam, 2007) 684, 754.

⁶ C. Busken Huet, *Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw* (2 dln.; Haarlem, 1882-1884), I, 432; II, 259.

⁷ Praamstra, *Busken Huet*, 759.

⁸ Zie voor een overzicht van recent onderzoek naar de hofcultuur van de Oranjes: J. Duindam, ‘Tussen tafellaken en servet. Het stadhouderlijk hof in dynastiek Europa’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXXIV (2009) 536-558.

Nederlandse protestantse eenheidsstaat. Typerend in dit verband is de interpretatie van het ‘verraad’ van de Gelderse edelman graaf Willem van den Bergh in 1583. Van den Bergh had zich aan het begin van de onlusten publiekelijk achter zijn zwager Willem van Oranje geschaard, maar probeerde zich later, toen de Opstand radicaliseerde, als stadhouder van Gelderland heimelijk te verzoenen met koning Filips II en zijn gewest onder diens gehoorzaamheid terug te brengen. Historici als R.W. Tadama en J.A.G.C. Trosée richtten zich in hun biografieën van de Gelderse graaf bovenal op de vraag of deze nu wel of niet viel te beschouwen als een renegaat, een verrader van het vaderland – een discussie die een heldere oordeelsvorming over zijn overwegingen zeer vertroebelde.⁹ Ook de *mores* in de gewestelijke ridderschapscolleges ten tijde van de Republiek werden, voor zover er aandacht voor was, vooral beschouwd vanuit een nationaal gezichtspunt. Een goed voorbeeld daarvan is de tweedelige *Geschiedenis van Overijsel gedurende het eerste stadhouderlooze tijdperk* van C.H.Th. Bussemaker, die de hoogoplopende ‘partijstrijd’ in dat gewest tussen orangistische en staatsgezinde facties tot onderwerp heeft. De heftige toon die tijdens deze twisten werd aangeslagen in pamfletten, beschouwde Bussemaker niet alleen als een uiting van de verbittering aan weerszijden, maar ook en vooral als een bewijs voor de lage beschaving van de zeventiende-eeuwse adel in het Oversticht.¹⁰ Het kostte Bussemakers vakgenoten zo mogelijk nóg meer moeite zich te verplaatsen in de materie van zijn boek en zij beschouwden de twisten tussen edelen vooral als de doffe keerzijde van de Hollandse Gouden Eeuw. ‘Wat blijft er over van onze nationale kracht in dit vuile bezinksel van een landprovincie!’, vroeg een van hen zich na herlezing van het boek teleurgesteld af. ‘Het is hier waarlijk de Republiek op haar engst, het groote voorgeslacht in de meest benepen verhoudingen! Het is een gekijf om de meest redelooze en splinterige kwestieën, een getwist met de kleinste en prulligste middelen.’¹¹

De teleurstelling van deze lezer verraadt niet alleen de nationalistische preoccupaties van de negentiende-eeuwse geschiedschrijving, maar ook haar hollandocentristisch inslag. Zij had nauwelijks oog voor de landgewesten en stelde bovendien vrijwel nooit vragen die de traditionele kaders overstegen. De adel speelde nauwelijks een rol in de twee belangrijke academische discussies uit die tijd: de motivatie van de Opstand (omwille van de vrijheid of de religie) en de ‘partijstrijd’ tussen staatsgezinden en orangisten in de Republiek. De enige uitzondering op dit beeld biedt het werk van H.A. Enno van Gelder, een betrekkelijke buitenstaander van wiens hand rond 1930 enkele artikelen verschenen die de leidende rol van edellieden vlak voor en in de eerste jaren van de Opstand benadrukten en zich keerden tegen de gangbare opvatting als zou de

⁹ R.W. Tadama, *Willem graaf van den Berg en zijne tijdgenooten. Eene bijdrage tot de geschiedenis van den tachtigjarige oorlog, uit oorspronkelijke en grootendeels onbekende stukken zamengesteld* (Zutphen, 1846); idem, ‘Het proces van Willem graaf van den Berg, stadhouder van Gelderland’, *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, IX (1854) 111-138; J.A.G.C. Trosée, *Het eerste tijdvak van het verraad van graaf Willem van den Bergh* (Arnhem, 1929).

¹⁰ C.H.Th. Bussemaker, *Geschiedenis van Overijsel gedurende het eerste stadhouderlooze tijdperk* (2 dln.; 's-Gravenhage, 1888-1889), II, 154.

¹¹ *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde over het jaar 1915-1916* (Leiden, 1916) 27; zie ook J.C. Streng, ‘C.H.Th. Bussemakers “Geschiedenis van Overijsel gedurende het eerste stadhouderlooze tijdperk” na 100 jaar’, *Overijsselse historische bijdragen*, CVI (1991) 24.

Het verbond der edelen. Historiserende voorstelling van de ondertekening door edellieden uit verschillende delen van de Lage Landen in Brussel, 6 december 1565 (lithografie naar een schilderij van Edouard De Biefve, Carel Christiaan Antony Last, 1870; coll. Rijksmuseum, Amsterdam)

adel in de zestiende eeuw zijn verarmd.¹² Hoewel Van Gelders studies – vooral ná de Tweede Wereldoorlog – invloed verwierven in het debat over de Opstand, zouden zij, mede doordat hij de latere tijd niet in zijn onderzoek betrok, de beeldvorming van de zeventiende en achttiende eeuw niet wezenlijk ter discussie stellen. Dat beeld bleef uitgaan van een premisse die haar meest duidelijke verwoording kreeg in Johan Huizinga's bekende uitspraak dat de eenheid van het Nederlandse volk bovenal in zijn burgerlijke karakter schuilt.¹³ De *communis opinio* wilde dat dit 'volkskarakter' zich het duidelijkst in de Opstand en de Republiek manifesteerde.

Wel aandacht voor de Nederlandse adelsgeschiedenis hadden genealogen en andere antiquaren, die, zelf doorgaans van gegoede komaf, zich uit nostalgische overwegingen

¹² H.A. Enno van Gelder, 'Bailleul, Bronkhorst, Brederode', in: idem, *Van Beeldenstorm tot pacificatie. Acht opstellen over de Nederlandse revolutie der zestiende eeuw* (Amsterdam-Brussel, 1964) 40-79; H.A. Enno van Gelder, 'Friesche en Groningsche edelen in den tijd van den Opstand tegen Spanje', in: *Historische opstellen opgedragen aan prof. dr. H. Brugmans ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam door zijn oud-leerlingen* (Amsterdam, 1929) 78-94; H.A. Enno van Gelder, 'De Hollandse adel in de tijd van de Opstand', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XLV (1930) 113-150.

¹³ J. Huizinga, 'Nederland's geestesmerk', in: idem, *Verzamelde werken* (9 dln.; Haarlem, 1948-1953), VII, 287.

en onvrede met de dreigende afbraak van de standenmaatschappij overgaven aan de bestudering van het verleden. Als amateurethnologen trokken zij het land in om onbekende papieren van aanzienlijke families te zoeken, wrijfsels van verweerde grafstenen te maken – en soms ook om aan lager wal geraakte nazaten van eens roemrijke geslachten op te sporen, in de hoop oude familieverhalen vast te leggen. Tot ver in de negentiende eeuw leidde de verzameldrift van deze erudiete amateurs vooral tot eindeloze reeksen aantekeningen waarin buiten de genealogische ordening slechts in beperkte mate een systematiek valt te ontwaren. In de eerste helft van de twintigste eeuw echter ontwikkelde deze vorm van geschiedschrijving zich tot een hoger niveau en leverde zij talloze artikelen die het soms nog steeds waard zijn om te worden geraadpleegd. Tot belangrijke of vernieuwende adelsstudies heeft de antiquarische traditie echter niet geleid. Er is althans nooit een adellijke tegenhanger verschenen van het werk van J.E. Elias over het Amsterdamse regentenpatriciaat, dat algemeen wordt gezien als een klassieke regentenstudie, vooral vanwege de door de auteur gehanteerde methode van de groepsbiografie.¹⁴ Evenmin heeft de antiquarische traditie ertoe bijgedragen dat de adel een eigen plaats in het wetenschappelijke discours over de Republiek kreeg. Daarvoor had zij te weinig binding met de academische geschiedschrijving. Tot ver in de jaren zeventig zou de adel uit het ancien régime een vergeten groep blijven.

Herontdekking van de adel

De academische herontdekking van de adel voltrok zich aanvankelijk in de schaduw van een groeiende belangstelling voor de Hollandse regentenstand, waarvan de Leidse hoogleraar D.J. Roorda de grote inspirator was. Roorda ontwikkelde in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw twee visies die ook invloed hebben uitgeoefend op de geschiedschrijving over de adel in de Republiek: allereerst zijn interpretatie van de ‘partijstrijd’ tussen orangistische en staatsgezinde regenten en ten tweede de aristocratiseringstheorie. Die laatste these is hier en nu het meest van belang. Roorda stelde dat Hollandse regenten zich vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw ontwikkelden tot een oligarchie. Het pronken met koetsen, buitenplaatsen, heerlijkheden en buitenlandse titels beschouwde hij als indicatoren voor een ‘aristocratisering’ van het patriciaat, dat wil zeggen het navolgen van een adellijke levensstijl door burgerlijke regenten. Roorda’s these leidde tot veel discussie, stimuleerde het patriciaatsonderzoek en heeft ook de belangstelling voor de adelsgeschiedenis bevorderd.¹⁵

In de jaren tachtig ontwikkelde zich met studies van J. Aalbers, H. Feenstra, H.F.K. van Nierop en S.W. Verstegen dan eindelijk een traditie van academisch onderzoek naar de adel in de vroegmoderne Noordelijke Nederlanden. Een stimulans daartoe boden ontwikkelingen in het buitenland, waar de adel een belangrijke rol speelde in hoogoplopende debatten over de oorzaken van de Engelse Burgeroorlog en Franse Revolutie. Deze debatten leidden tot baanbrekende adelsstudies van historici als Lawrence

¹⁴ J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam, 1578-1795* (2 dln.; Haarlem, 1903-1905); idem, *De geschiedenis van een Amsterdamse regentenfamilie. Het geslacht Elias* (’s-Gravenhage, 1937).

¹⁵ Hier moet aan worden toegevoegd dat de adellijke levensstijl zoals Roorda deze als tegenbeeld van de vroeg-zeventiende-eeuwse ‘eenvoudige’ levenswijze van regenten construeerde, goeddeels op literaire clichébeelden berustte.

Stone, Jean Meyer en Jean-Pierre Labatut.¹⁶ Feenstra's proefschrift uit 1981 over de economische positie van de Ommelander adel staat nog helemaal los van deze moderne adelsstudies en ontleent zijn inspiratie vooral aan agrarische historici uit de Wageningse school als J. Faber en B.H. Slicher van Bath.¹⁷ H.F.K. van Nierop zocht in zijn proefschrift *Van ridders tot regenten* uit 1984 daarentegen wél nadrukkelijk aansluiting bij het internationale debat. Net als Feenstra richtte Van Nierop zich op de *longue durée*, op huwelijktrends, pacht prijzen, vermogenssamenstellingen, bezitsverhoudingen en andere kwantificeerbare ontwikkelingen.¹⁸ Hij stelde dat de Opstand niet de economische ondergang van de adel in Holland inluide en dat de 'adelscrisis' in dit gewest vooral een demografische was. De oude verarmingstheorie werd eveneens bestreden in het proefschrift van S.W. Verstegen uit 1987 over jonkers en geërfden op de Veluwe. Hier was in de achttiende eeuw sprake van een sterke oligarchisering van de riddermatige adel en was het de Bataafse Revolutie die de oude heersende geslachten in één keer van hun politieke macht beroofde. Johan Aalbers had al eerder kritische kanttekeningen geplaatst bij de neergangstheorie, onder meer in een fundamenteel opstel uit 1982 over de Van Reedes op huis Amerongen in de eerste decennia van de achttiende eeuw.¹⁹ Aalbers' werk onderscheidt zich verder door aandacht voor 'cabalen' (facties) als constituerende factor van de politieke cultuur in de ridderschapscolleges en door zijn belangstelling voor de adellijke 'levenssfeer', een begrip dat later het onderspit zou delven ten gunste van het meer problematiserende 'adelscultuur'.

In de late jaren tachtig is de belangstelling voor de Nederlandse adelsgeschiedenis vervolgens sterk gegroeid. In 1992 werd een Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis opgericht, die een jaar later een eigen bulletin begon uit te geven en in 2003 een jaarboek. Inmiddels is er een hele reeks, in kwaliteit overigens nogal wisselende studies die nieuw licht werpen op de adel tijdens Opstand en Republiek, of in ieder geval bouwstenen leveren voor verder onderzoek. Onmisbaar zijn de overzichtswerken die voor verschillende gewesten de bouw- en bewoningsgeschiedenis van kastelen, havezaten, ridderhofsteden en andere adellijke huizen in beeld brengen.²⁰ Sinds de jaren negentig

¹⁶ J.P. Labatut, *Les ducs et pairs de France au XVIIe siècle. Étude sociale* (Parijs, 1972); J. Meyer, *La noblesse bretonne au XVIIIe siècle* (Parijs, 1966); L. Stone, *The crisis of the aristocracy, 1559-1641* (Oxford, 1965).

¹⁷ H. Feenstra, *De bloeitijd en het verval van de Ommelander adel (1600-1800)* (dissertatie R.U. Groningen, 1981); idem, *Drentse edelen tijdens de Republiek. Een onderzoek naar hun economische positie* (s.l., 1985); idem, *Adel in de Ommelanden. Hoofdelingen, jonkers en eigenerfden van de late middeleeuwen tot de negentiende eeuw* (Groningen, 1988).

¹⁸ J. Aalbers, 'Factieuze tegenstellingen binnen het college van de ridderschap van Holland na de vrede van Utrecht', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, XCIII (1978) 412-445; idem, 'Geboorte en geld, Adel in Gelderland, Utrecht en Holland in de eerste helft van de achttiende eeuw', in: idem en M. Prak, ed., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel-Amsterdam, 1987) 56-78, 171-176; H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dieren, 1984); S.W. Verstegen, *Gegoede ingezetenen. Jonkers en geërfden op de Veluwe tijdens Ancien Régime, Revolutie en Restauratie* (Zutphen, 1990).

¹⁹ J. Aalbers, 'Reinier van Reede van Ginckel en Frederik Willem van Reede van Athlone. Kanttekeningen bij de levenssfeer van een adellijke familie, voornamelijk gedurende de jaren 1722-1742', *Jaarboek Oud-Utrecht* (1982) 91-136.

²⁰ J. Bos, ed., *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners* (Meppel-Amsterdam, 1989); W.J. Formsa, *De Ommelander borgen en steenhuizen* (Assen, 1973); A.J. Gevers en A.J. Mensema, *De havezaten in Salland en hun bewoners* (Alphen aan den Rijn, 1983); idem, *De havezaten in Tuente en hun bewoners* (Zwolle, 1995); idem en Js. Mooijweer, *De havezaten in het land van Vollenhove en hun bewoners* (Alphen aan den Rijn, 2004); W. Hupperetz, B. Olde Meierink en R. Rommes, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800)* (Utrecht, 2005); B. Olde Meierink, e.a., ed., *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht* (Utrecht, 1995); J. Stöver, e.a., ed., *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland* (Zutphen, 2000).

lijkt zich een *cultural turn* in het adelsonderzoek te hebben voltrokken en richt de aandacht zich meer op cultuurhistorische vraagstukken – overigens ook weer in navolging van algemene ontwikkelingen in de Nederlandse en buitenlandse geschiedschrijving. Dit omslagpunt is goed te zien in Yme Kuipers belangrijke dissertatie uit 1993 over de Friese adel, een studie die zich weliswaar richt op de negentiende eeuw maar door de streng-methodische en vergelijkende aanpak van de auteur ook veel te bieden heeft voor onderzoek naar de vroegmoderne adelswereld. Kuiper plaatste zijn proefschrift nadrukkelijk in een internationale traditie van eliteonderzoek en ontleende zijn inspiratie onder andere aan de socioloog Max Weber, wiens beschouwingen over sociale ongelijkheid hij als onderzoeksmodel overnam, en aan het werk van Lawrence Stone over de Engelse standensamenleving en haar gescheiden sociale circuits.²¹

Nieuwe perspectieven

In de jaren tachtig richtte het vroegmoderne adelsonderzoek zich als gezegd vooral op het toetsen van de oude voorstelling van een wegzinkende adelswereld, wat resulteerde in enkele belangrijke prosopografische, sociaal-economische studies. Vanaf de jaren negentig is de belangstelling voor deze vorm van geschiedschrijving sterk afgenomen en heeft de omslag naar een cultuurhistorische benadering voor een enorme verbreding van het onderzoeksterrein gezorgd. Het is in dit korte bestek niet doenlijk een min of meer volledige opsomming van thema's en probleemvelden te geven. Liever wijs ik op enkele nieuwe benaderingen dan wel perspectieven die onze kennis van en het inzicht in de vroegmoderne adelswereld van de Noordelijke Nederlanden hebben verdiept.

Een eerste nieuw perspectief bood de doorbraak van een meer conceptuele benadering van het adellijke familieleven. Een van de vroegste pogingen daartoe is Sherrin Marshalls studie uit 1987 over familiestructuren en familierelaties van de Utrechtse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw.²² Het is, achteraf gezien, heel opvallend dat een dergelijke aanpak pas zo laat is doorgebroken en men zo lang is blijven steken in ouderwetse, beschrijvende familiegeschiedenissen. In M. Hartgerink-Koomans' proefschrift over de Ewsums in de vijftiende en zestiende eeuw wordt bijvoorbeeld nog nauwelijks gebruik gemaakt van een begrippenkader dat het mogelijk maakt deze Ommelander hoofdelingen als een geslacht, een dynastie te beschrijven.²³ Veel meer dan vroeger hebben historici er nu oog voor dat adellijke levensvormen zich sinds de hoge middeleeuwen richtten op de overdracht van stamhuizen, grondbezit, rechten, ambten en andere machtsinstrumenten op toekomstige generaties. Dit lukte in de regel slechts als de *chef de famille* erin slaagde een straffe discipline op te leggen aan zijn echtgenote, aan zijn zonen en dochters, broers en zusters en tot op zekere hoogte ook aan neven en nichten. Individuele verlangens en ambities dienden dientengevolge ondergeschikt te worden gemaakt aan de wil van het hoofd der familie – al lukte het deze zeker niet altijd de eenheid van het huis te bewaren. Begrippen

²¹ Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880* (Groningen, 1993).

²² S. Marshall, *The Dutch gentry, 1500-1650. Family, faith, and fortune* (New York-Westport-Londen, 1987).

²³ M. Hartgerink-Koomans, *Het geslacht Ewsum. Geschiedenis van een jonkersfamilie uit de Ommelanden in de 15e en 16e eeuw* (Groningen, 1938).

Frontispice van de roman *Vermakelyke vryagie van den kalen Utrechtsen edelman en de niet hebbende Gelderse juffer, met de broodzoekende Kamenier en den armen Franschen Lakey*, Amsterdam, 1698

als ‘Familienordnung’ (Heinz Reif), ‘Obenbleiben’ (Rudolf Braun), ‘maatschappelijk vermogen’ (Kees Schmidt) en ‘vriendschap’ (Luuc Kooijmans) of een typologie van huwelijksstrategieën (Guy Chaussinand-Nogaret) bieden een instrumentarium voor studie naar overlevings- en machtskansen van adellijke families.²⁴

Het meest geslaagde Nederlandse voorbeeld van deze benadering biedt Kees Schmidts sociologische studie van het aristocratiserende regentengeslacht Teding van Berkhout—een familiegeschiedenis waarin de auteur het patrilineaire familieconcept van zijn protagonisten als oriënterend en inspirerend principe overneemt.²⁵ Het is jammer dat Schmidts studie niet meer navolging heeft gekregen. Geslaagde voorbeelden van moderne adelsstudies die zich op één familie richten, zijn S.W. Verstegens opstellen over het katholieke geslacht Van Isendoorn à Blois, M.J.F. Lindeijers doctoraalscriptie over de machtsontplooiing van de eveneens katholieke Van der Heydens in het kwartier van

²⁴ R. Braun, ‘Konzeptuelle Bemerkungen zum Obenbleiben. Adel im 19. Jahrhundert’, in: H.-U. Wehler, ed., *Europäischer Adel 1750-1950* (Göttingen, 1990) 87-95; G. Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIII-ème siècle. De la Féodalité aux Lumières* (Evreux, 1976); L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam, 1997); H. Reif, *Westfälischer Adel 1770-1860. Von Herrschaftsstand zur regionalen Elite* (Göttingen, 1979).

²⁵ C. Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950: een sociologische benadering* (Amsterdam, 1986) 13.

Zutphen, gezien vanuit hun eigen belevingswereld, en S. Groenvelds bijdrage aan de geschiedenis van de Van Wassenauers.²⁶ Een probleem van het genre zal echter blijven dat zelfs een voorbeeldige studie als die van Schmidt weliswaar allerlei mechanismes blootlegt met betrekking tot het interne functioneren van een vooraanstaand geslacht – bijvoorbeeld de spanningen die binnenshuis leefden tussen persoonlijke ambities en dynastieke belangen – en de interactie tussen binnen- en buitenwereld, maar dat hun aanspraken op representativiteit altijd maar een beperkte geldigheid hebben. Bovendien richten zij zich doorgaans op ‘winnaars’, op families die het lukte om zichzelf te handhaven en aan te passen aan veranderende omstandigheden. Ook als het gaat om bronnen, zijn deze winnaars oververtegenwoordigd. De archieven van verliezers zijn vaak verwaarloosd en vervolgens weggegooid of anderszins verdwenen, zij zelf weggeleden uit het geheugen van de levenden.

Het wetenschappelijke adelsdiscours heeft eveneens een sterke verandering ondergaan door de toenemende belangstelling voor de representatie van adellijke macht. Zo wordt in de iconografische studies veel sterker dan vroeger de nadruk gelegd op heersersposes, dynastieke verwijzingen, statussymbolen en machtsattributen. Ook architectuurhistorici lijken kastelen, ridderhofsteden, borgen, states en havezaten tegenwoordig vooral als manifestaties van machtsvertoon te beschouwen. Ben Olde Meierinks interpretatie van de voorkeur van zeventiende-eeuwse edelen voor donjonachtige bekroningen van nieuwe buitenplaatsen en de toepassing van andere archaïserende vormen (arkeltorentjes, trapgevels) is een geslaagd voorbeeld van deze benadering. Hij ziet ze als uitdrukking van het verlangen van bouwheren om hun huis op te waarderen en een oude, feodale uitstraling te geven.²⁷ De kunsthistoricus J.C. Bierens de Haan heeft benadrukt dat dynastiek bewustzijn een zwaar stempel drukte op het adellijke bouwen in de zeventiende eeuw. Kastelen en buitenplaatsen fungeerden als gedenktekens voor hun bouwheer en moesten diens naam of de eer van zijn familie doen voortleven. In zijn proefschrift laat hij zien dat de Gelderse edelman Jan van Arnhem, heer van Rosendael, deze gedachte als laatste mannelijke telg van zijn geslacht vooral tot uitdrukking bracht in de tuinaanleg bij zijn kasteel, waarin hij op verschillende plaatsen verwijzingen naar zijn familiewapen en wapenspreuk liet aanbrengen.²⁸ In andere gevallen wordt er echter op veel minder subtiele manier een verband gelegd tussen macht en representatie en blijft de interpretatie steken bij het uitgangspunt: dat wil zeggen bij het inmiddels sleets begrip ‘statussymbool’. Tegen deze al te eenzijdige zienswijze van architectuur als vorm

²⁶ S. Groenveld, ‘Terug naar Wassenaar. De stijging van de Duvendoirdes (1523-1665)’, in: H.M. Brokken, ed., *Heren van stand. Van Wassenaar 1200-2000: achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Zoetermeer, s.a.); idem, ‘Stijgende lagere adel. Van Duvendoirdes naar Wassenaar (1523-1665)’, in: G. Marnef en R. Vermeir, ed., *Adel en macht. Politiek, cultuur, economie* (Maastricht, 2004) 57-74; M.J.F. Lindeijer, *Tussen kasteel en kerk. De rooms-katholieke Gelderse adel 1765-1827: leven en werken van de ‘eersten en voornaamsten der gemeente’, ter meerdere glorie van God* (doctoraalscriptie; K.U. Nijmegen, 1992); S.W. Verstegen, ‘De luister van het oude stamhuis. Het beheer der bezittingen en de levensfeer van een Veluws adellijk geslacht in de achttiende eeuw’, in: Aalbers en Prak, ed., *De bloem der natie, 79-92*; idem, ‘Heren en vrouwen van de Cannenburch uit het geslacht Van Isendoorn à Blois’, in: D.J.G. Buurman, ed., *De Cannenburch en zijn bewoners* (Zutphen, 1990) 125-164.

²⁷ B. Olde Meierink, ‘De grote toren: een adelsymbool?’, *Virtus*, IV (1997) 1-10; idem, ‘Conflict tussen oud en nieuw: de zeventiende eeuw’, in: H.L. Janssen, J.M.M. Kylstra-Wielinga en B. Olde Meierink, ed., *1000 jaar kastelen in Nederland* (Utrecht, 1996) 144-166.

²⁸ J.C. Bierens de Haan, *Rosendael, groen hemeltjen op aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579* (Zutphen, 1994) 72-77.

van macht of afspiegeling van hiërarchische ordeningsdromen en de verwaarlozing van onder andere esthetische overwegingen van bouwheren zijn recentelijk terecht bezwaren ingebracht.²⁹

Een derde nieuw perspectief biedt het onderzoek naar adellijke patronagenetwerken, waarvoor aanvankelijk vooral studies uit de jaren 1970 en 1980 over patronage en cliëntèlesystemen in de Franse monarchie een inspirerende rol speelden en tevens een theoretisch kader en begrippenapparaat verschaften.³⁰ Tot nu toe heeft dit onderzoek zich (niet verrassend) vooral gericht op de Oranjes en de Nassaus in hun rol als patroon dan wel *broker* (tussenpersoon, makelaar).³¹ De hele Republiek bestrijkt A.J.C.M. Gabriëls indrukwekkende studie over het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw, waarin hij de politieke relatie tussen Prins Willem V en de adellijke en stedelijke regenten van de hele Republiek onderzocht – een relatie waarbij de Prins als patroon optrad, en de regenten cliënten waren.³² De makelaars krijgen de laatste jaren ook meer aandacht. Martien Franken bekeek de werking van het patronagestelsel vanuit het gezichtspunt van een makelaar in de provincie, de Gelderse edelman Andries Schimmelpenninck van der Oije. Na de omwenteling van 1747 ontwikkelde deze zich als luitenant-stadhouder van de Prins op de Veluwe tot een van de machtigste mannen van het hertogdom. Recent schreef Coen Wilders een proefschrift over de rol van Utrechtse regenten in het makelaarsstelsel van stadhouder Willem III, waarin hij speciale aandacht besteedde aan de positie van Godard Adriaan van Reede, heer van Amerongen.³³ Net als Frankens biografie verdiept deze studie ons inzicht in de politieke mores binnen ridderschaps- en statencolleges, de onderlinge afspraken en netwerken. Waar Franken concludeert dat de speelruimte van zijn hoofdpersoon bescheiden was en Gabriëls laat zien dat de stadhouder in de tweede helft van

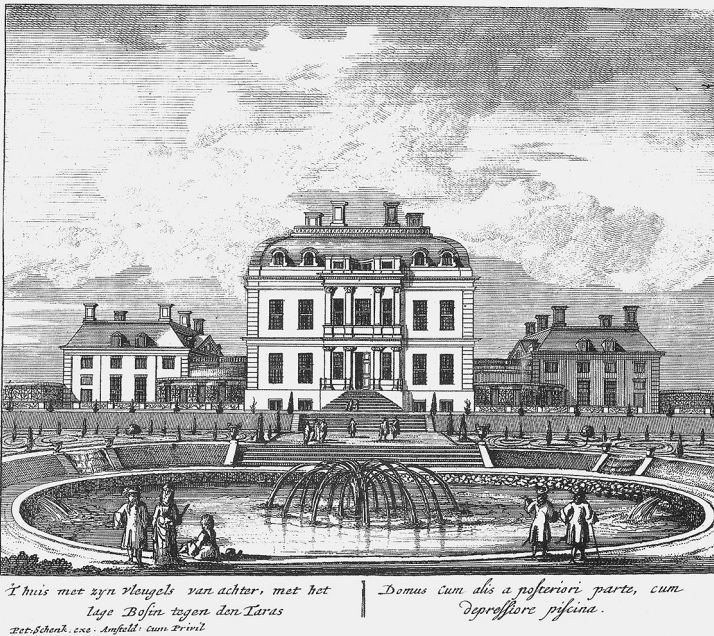
²⁹ H. Ronnes, 'De architectuur van koning-stadhouder Willem III in het licht van zijn vriendschapsbanden', *Virtus*, XII (2005) 79-81; idem, *Architecture and elite culture in the United Provinces and Ireland, 1500-1700* (Amsterdam, 2006) 93-119.

³⁰ Y. Durand, ed., *Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne* (Parijs, 1981); R.R. Harding, *Anatomy of a power elite. The provincial governors of early modern France* (New Haven, 1978); S. Kettering, *Patrons, brokers, and clients in seventeenth century France* (New York, 1986).

³¹ G.H. Janssen, *Creaturen van de macht. Patronage bij Willem Frederik van Nassau (1613-1664)* (Amsterdam, 2005); idem, 'Political brokerage in the Dutch Republic. The patronage networks of William Fredrick of Nasau-Dietz (1613-1664)', in: H. Cools, M. Keblusek en B. Noldus, ed., *Your humble servant. Agents in early modern Europe* (Hilversum, 2006) 65-80; O. Mörke, 'Stadtholder' oder 'Staetholder'? *Die Funktion des Hauses Oranien und seines Hofes in der politischen Kultur der Republik der Vereinigten Niederlande im 17. Jahrhundert* (Münster-Hamburg, 1997); H.F.K. van Nierop, 'Willem van Oranje als hoog edelman: patronage in de Habsburgse Nederlanden?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, IC (1984) 651-677. Vgl. tevens D. Onnekink, *The Anglo-Dutch Favourite: The career of Hans Willem Bentinck, 1st Earl of Portland (1649-1709)* (Aldershot, 2007); E. Swart, 'Beproefde vriendschap. Günther van Schwarzburg, George van Holle en de grenzen van de adellijke loyaliteit', in: E. Dijkhof en M. van Gent, ed., *Uit diverse bronnen gelicht. Opstellen aangeboden aan Hans Smit ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag* ('s-Gravenhage, 2007) 331-352.

³² A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* ('s-Gravenhage, 1990).

³³ M.A.M. Franken, *Dienaar van Oranje. Andries Schimmelpenninck van der Oije 1705-1776. Een politieke en bestuurlijke levensbeschrijving van een Gelderse luitenant-stadhouder* (Zutphen, 2002); idem, *Willem Anne Schimmelpenninck van der Oije. Een notabel Gelders regent op het breukvlak der tijden (1750-1816)* (Utrecht, 2011); P.C. Wilders, *Dienbaarheid uit eigenbaat. Regenten in het makelaarsstelsel van stadhouder Willem III tijdens het Utrechts regeringsreglement, 1674-1702* (dissertatie; Universiteit van Amsterdam, 2010); idem, 'Stichtse makelaardij rond de toegang tot Willem III (1674-1688). De rol van de afwezige makelaar Godard Adriaan van Reede, heer Amerongen', *Jaarboek Oranje-Nassau* (2009-2010) 79-96.

Achterzijde van De Voorst te Eefde. Het huis werd in 1697 voltooid in opdracht van Arnold Joost van Keppel, favoriet van stadhouder Willem III (*gravure; Petrus Schenck, 1700; part. coll.*)

*X huis met zyn Hougels van achter, met het
Lage Bosje tegen den Tuus
Petr. Schenk. aen. Amsteld. cum Privi.*

*Domus cum aliis a posteriori parte, cum
depresso piscina.*

de achttiende eeuw veel macht naar zich toe wist te trekken, benadrukt Wilders juist dat in het stadhoudelijke netwerk van Willem III de werkelijke macht bij de *brokers* lag—dit omdat de Prins zich vooral richtte op het leger en de buitenlandse politiek en ook de regenten niet om hen heen konden.

Een mijns inziens meer vruchtbare nieuwe benadering biedt het eerperspectief, dat in hoge mate schatplichtig is aan het werk van klassieke antropologen als Julian Pitt-Rivers³⁴ en vervolgens door Arlette Jouanna en Mervyn James onder historici werd geïntroduceerd.³⁵ De grote waarde van deze invalshoek ligt in het feit dat het begrip eer niet voortkomt uit het wetenschappelijk laboratorium van de moderne wetenschapper, maar een uitgesproken *insiders*-perspectief biedt, dat is ontleend aan de waarden, ordeningsprincipes en ideaalbeelden van de historische actoren zelf. Eer moeten we overigens niet beschouwen als een onveranderlijk waardesysteem, zo hebben recente studies laten zien, maar veeleer als een code, een taal, een semantisch veld dat de leden van de eigen groep (in dit geval de adel) samenbindt en anderen uitsluit. In het geval van een stand die de mond vol had van eeridealen en doorlopend gewag maakte van een bijna mystieke, op de vererving van deugden berustende relatie tussen eer en adeldom, is het

³⁴ J. Pitt-Rivers, 'Honour and social status', in: J.G. Peristiany, *Honour and shame. The values of Mediterranean society* (Londen, 1965) 19-78. Zie nu ook de briljante studie H. Nijdam, *Lichaam, eer en recht in middeleeuws Friesland: een studie naar de Oudfriese boeteregisters* (Hilversum, 2008).

³⁵ M. James, 'English politics and the concept of honour, 1485-1642', in: idem, *Society, politics and culture. Studies in early modern England* (Cambridge, 1986; oorspr. 1978) 308-415; A. Jouanna, 'Recherches sur la notion d'honneur au XVIe siècle', *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, XV (1968) 597-623; idem, *L'idée de race en France au XVIe siècle et au début du XVIIe siècle* (2 dln.; Montpellier, 1981; oorspr. 1975); idem, *Ordre social, mythes et hiérarchies dans la France du XVIe siècle* (Parijs, 1977).

onderzoek naar eerconcepten natuurlijk helemaal aantrekkelijk. Eer verbindt verschillende levenssferen met elkaar, bijvoorbeeld mentaliteiten en materiële cultuuruitingen. Het biedt, met andere woorden, een integrerend kader voor een narratief historisch vertoog.³⁶ Mijn proefschrift *Republiek van adel* is een voorstel om eervoorstellingen te hanteren als sleutelbegrip voor de interpretatie van adelscultuur in de landgewesten Gelderland, Overijssel en Drenthe. Ook als interpretatiekader voor bijvoorbeeld de politieke keuzes van edellieden tijdens de Opstand biedt de reconstructie van adellijke eernoties mijns inziens een mogelijkheid om te ontsnappen aan de nationalistische, moralistische en finalistische vooroordelen die de oudere historiografie zo kenmerkte.³⁷

Een laatste vernieuwend perspectief is ontleend aan het werk van de Franse socioloog Pierre Bourdieu, dat in Nederland al in het midden van de jaren tachtig door Kees Schmidt in de geschiedschrijving over historische elites was geïntroduceerd.³⁸ Recentelijk hebben vooral Yme Kuiper, Rob van der Laarse, Herman Roodenburg dit perspectief, dat in zekere zin een invalshoek van binnenuit en buitenaf combineert, naar voren gebracht als inspiratiebron voor het Nederlandse adelsonderzoek. Bourdieu richt zich in zijn theorievorming en vocabulaire op het vasthouden en de overdracht van eliteposities, op cultureel kapitaal, op distinctiedrang, op *habitus*, op het aanleren van subtiele codes en lichaamshoudingen, net zo lang tot het geïncorporeerde automatismen zijn geworden, oftewel 'belichaamd sociaal kapitaal'.³⁹ Kuiper heeft betoogd dat zich onder de riddermatige adel vanaf de zeventiende eeuw een trend naar politieke en culturele distinctie voltrok, die onder meer valt af te lezen aan steeds strengere toelatingsreglementen van ridderschapscolleges, een sterker dynastiek besef en verervingsstrategieën rond stamhuizen en stamgoederen. Hij pleit voor een meer etnografische cultuurgeschiedenis, die oog heeft voor rivaliteiten, voor aanpassingen aan veranderende omstandigheden, voor subtiele verschillen in levensstijl en voor het inzetten door personen en families van cultureel en symbolisch kapitaal om op verschillende maatschappelijke velden een zekere mate van distinctie te bereiken en handhaven.⁴⁰

Deze nieuwe benaderingen sluiten elkaar niet uit, vooral de laatste twee integreren aspecten van daarvoor genoemde perspectieven en hebben daardoor mijns inziens een grotere reikwijdte. Bovendien vullen zij elkaar aan. Toepassing van Bourdieus conceptuele instrumentarium legt het accent vooral op de heterogeniteit van adellijke groepen, op statusconcurrentie, transformaties en toe-eigening van gedragsrepertoires. Het eerper-

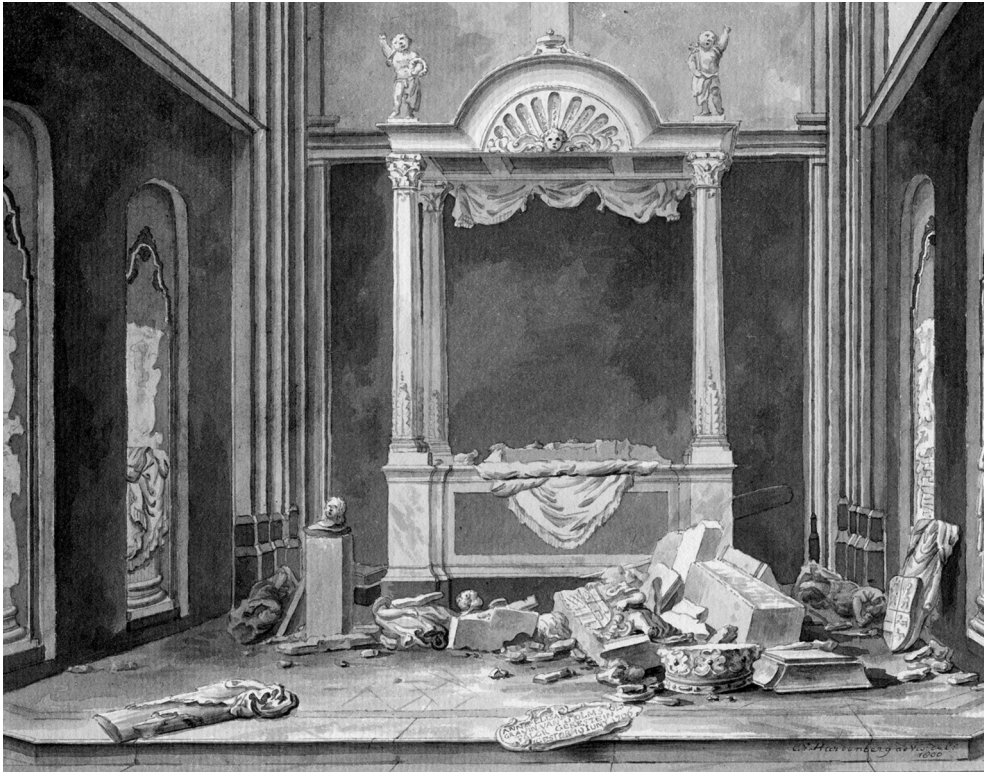
³⁶ Zie voor deze benadering: C. Gietman, *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)* (Utrecht, 2010); vgl. tevens Y. Kuiper, 'Profijt, eer en reputatie. Friese adel en politieke cultuur in het tweede kwart van de zeventiende eeuw', in: J. Frieswijk, e.a., ed., *Fryslân, staat en macht 1450-1650. Bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998* (Hilversum-Leeuwarden, 1999) 173-204.

³⁷ C. Gietman, *Eer en schande. Een interpretatie van de politieke stellingname van graaf Willem IV van den Bergh tijdens de Opstand* (doctoraalscriptie; Rijksuniversiteit Utrecht, 1991); zie nu ook V. Soen, *Vredehandel. Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand* (Amsterdam, 2012).

³⁸ Schmidt, *Om de eer van de familie*, 10-12, 193-194.

³⁹ R. van der Laarse, 'Virtus en distinctie. De ridders van de Republiek', *Virtus*, XIV (2007) 7-36; idem, 'De ontdekking van de oudheid. Adellijke identiteitspolitiek in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *Virtus*, XVIII (2011) 9-44; H. Roodenburg, 'Over habitus en de codes van honnêteté: de wereld van de achttiende-eeuwse adel verkend', *De achttiende eeuw*, XLII (2010) 120-140; zie ook N. Bijleveld, 'Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw', *Virtus*, XVI (2009) 19-33.

⁴⁰ Y. Kuiper, 'Adel in de achttiende eeuw: smaak en distinctie', *Virtus*, XVI (2009) 11-12.

Kapel van Zoudenbalch in de Domkerk te Utrecht met de graftombe van gravin Anna Elisabeth van Solms, geboren Von Daun Falkenstein Broich, weduwe van de laatste militaire gouverneur van Utrecht, overleden in 1706 (*kopergravure, anonymus, uit het ms. 'Grafts en wapen der kerken van Uytrecht' I van Engelbert van Engelen; coll. Het Utrechts Archief*)

specifiek benadrukt daarentegen meer de gemeenschappelijke noemers, de constructie van adellijke mentaliteit, het functioneren van de adel als een morele eergemeenschap.

Ten slotte

In zijn beroemde korte studie over de Nederlandse beschaving in de zeventiende eeuw vatte Johan Huizinga het beeld van de adel in de Republiek in enkele rake zinnen samen door deze stand te karakteriseren als een eenvoudige landadel met patriarchale zeden, geringe inkomsten en weinig cultureel en maatschappelijk gewicht.⁴¹ Deze karakteristiek is niet in ieder opzicht onjuist gebleken, maar nieuw onderzoek heeft tegenzeggelijk geleid tot een herwaardering van de betekenis van adel in de Republiek. Vooral in de landgewesten manifesteerden adellijke families zich als de toonaangevende elite en ondervonden zij slechts weinig concurrentie van bijvoorbeeld regenten- of eige-

⁴¹ J. Huizinga, 'Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw. Een schets', in: idem, *Verzamelde werken* (9 dln.; Haarlem, 1948-1953), II, 421-423.

nerfdengeslachten. Op tal van onderzoeksterreinen valt nog een wereld te winnen. Hierbij valt allereerst te denken aan de positie van adellijke families binnen de plattelandsamenleving (grondbezit, uitoefening van rechten, paternalisme, verhouding tot de kerk), maar ook aan andere onderzoeksvelden: dynastiek bewustzijn, Opstand, standslegitimatie, wooncultuur, de verhouding tot burgerlijke elitegroepen, noem maar op. Een bijzonder interessant terrein voor toekomstig onderzoek biedt mijns inziens Utrecht, een stad met een sterke adellijke traditie en presentie, eens de belangrijkste stad van de Noordelijke Nederlanden, voordat zij overvleugeld werd door Amsterdam.

Het bijzondere karakter van de Republiek in Europa berustte – om terug te keren naar het citaat waarmee ik deze bijdrage begon – voornamelijk op het uitzonderlijke maatschappelijke structuur van het gewest Holland en dan in het bijzonder op de macht van Amsterdam, een stad waar adeldom, zo stelde S.A.C. Dudok van Heel recentelijk nog eens heel duidelijk, geen enkele rol speelde.⁴² Juist het economische wonder van Amsterdam en de politieke dominantie van deze stad binnen het gewest Holland en de Generaliteit heeft het beeld van de Republiek als een door burgerlijke, stedelijke elites gedomineerde staat zo krachtig gemaakt dat het nog nauwelijks ter discussie is gesteld. Vorig jaar echter hebben de Utrechtse historici Brusse en Mijnhardt een these gelanceerd die dit tot op zekere hoogte wél doet. Zij stellen dat het economische zwaartepunt van de Republiek zich in de achttiende eeuw van west naar oost verplaatste, van de steden naar het platteland. In hun betoog speelt de adel een belangrijke rol. In de tweede helft van de achttiende eeuw gingen riddermatige families uit de landgewesten, zo beweren zij, een rol spelen die zij volgens hen niet eerder hadden gehad in de Nederlandse geschiedenis: zij wisten hun macht aanzienlijk te versterken en ontwikkelden zich samen met patricische geslachten tot een nationale elite, die haar positie tot in het midden van de negentiende eeuw wist vast te houden.⁴³ Een van de twee vertelde in een interview met de *NRC* over de adel: ‘Die hadden enorm veel grond en werden stinkend rijk van die pachtgelden die maar verdubbelden. En de boeren konden die betalen omdat ze door de stijgende landbouwprizen goed verdienden.’⁴⁴

Hoewel de these in deze vorm wellicht net iets te enthousiast is geformuleerd en zij ook het gevaar van hypercorrectie (op de oudere historiografie) in zich draagt, hebben we hier te maken met een nieuwe, interessante voorstelling, die de adel voor het eerst een nadrukkelijke rol geeft in de academische geschiedschrijving over de Republiek. Het zou mijns inziens een goed idee zijn om in de toekomstige uitwerking daarvan ook cultuurhistorische aspecten te betrekken. Hopelijk kunnen de hiervoor genoemde nieuwe perspectieven daarbij een stimulerende rol spelen.

⁴² S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten. Hun geschiedenis en hun portretten. De Heijnen-maagschap 1400-1800* (2 dln.; 's-Gravenhage, 2008), I, 94.

⁴³ P. Brusse en W.W. Mijnhardt, *Towards a new template for Dutch history. De-urbanization and the balance between city and countryside* (Zwolle-Utrecht, 2011) 63-99.

⁴⁴ ‘Nederland, het land van Ot en Sien. Vier Utrechtse historici breken met de geijkte periodisering van de Nederlandse geschiedenis’, *NRC*, 5 sept. 2011.